

Forfatter: Engelstoft, Laurits

Titel: BREV FRA: Engelstoft, Laurits (17uu-12-19)

Citation: Engelstoft, Laurits: "BREV FRA: Engelstoft, Laurits (17uu-12-19)", i *Udvalg af Laurids Engelstofts Skrifter (3. bind)*, Samfundet til den danske Litteraturs Fremme, s. 16.
Onlineudgave fra Danmarks Breve: <https://tekster.kb.dk/text/letters-002091242-003-shoot-L0020912420030003.pdf> (tilgået 27. juli 2024)

Anvendt udgave: Udvalg af Laurids Engelstofts Skrifter (3. bind)

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

Göttingen, den 19 Dec.

Vover Du at gjøre Vandringen med mig over de lüneborgske Heder? Traurig er Veien og styg; vi ville stynde os.

Fra Hamborg til Brunsvig gaae to agende Poster: den ene over Haaburg og Celle, og den gaaer snarest: den anden over Lüneborg, med den reiste vi. Det var den 5 Dec., vi forlode Hamborg. Vort Tøi blev omhyggelig veiet paa Posthuset, og hvad vore Kufferter i Vægt overstege 70 Pd., maatte særskilt betales med 5/4 Sk. Lbsk. for Pundet. Fra denne Told bleve imidlertid vore Pudehynder, hvori vi havde pakket alt hvad rummes kunde, frie. En Rigsort for hver Kuffert er Veiermesterens Rettighed; men, under den Forsikkring, at han har udbragt meget mindre Overvægt, end vel skee burde, fordrer han sin Høflighed belønnet med et lille accessit pour boire, som man da og, for at undgaae videre Uleiligheder, tilstaaer ham. For Transporten herfra til Brunsvig, en Vei paa 23 Mile, betalte vi begge kun 9 Rdl.

Kl. 3 om Eftermiddagen stode vi efter Ordre ved Posthuset i fuld Reisehabit; men man lod os endnu en heel Time til at betragte vor Eqpilage og mønstre vort Reiseselskab. Den første bestod i en firhiulet Maskine med en trebænket bueformig Kahyt i Midten og en lang bagagetyngt Hale: det sidste var sammensat af en Engellænder, en voluminøs tydsk Madame, en pialtet Jøde, os og Wagenmeisteren, en Matador i en stor rød Kiøle. Fem Heste, af hvilke Kudsken reed paa een, slæbte os nu ud af Hamborgs østre Port, just som den skulde lukkes; thi i Hamborg lukker man om Vinteren Portene Kl. 4.

Skumringen, som efterhaanden tiltog, tillod mig neppe endnu en kort Tid at bemærke de Alleer og Lysthuse, de Bakker paa den ene, og den Udsigt til Elben paa den anden Side, som om Sommeren især maae gjøre denne Vei meget s. 17 behagelig. Kl. var allerede 10, da vi reiste igiennem Flekken Bergedorf, 2 Mile fra Hamborg. Mørket havde nu ganske tilsløret Gienstænderne. Fælt tudede Stormen udenfor. Ud paa Natten naaede vi Færgestedet Zollenspieker, 4 Mile fra Hamborg, og — kunde ikke komme over for Stormen. I en halvvarm Stue, stærkt besat med Bænke og Borde, tilbragte vi halvvaagende, halvsovende, nogle Timer til næste Morgen Kl. 9, da vi med Færgen satte over Elben. Uagtet der fra dette Færgeløb er 15 Mile hen til Flodens Munding, har den dog allerede her en betydelig Bredde. Overfarten er skiøn: paa Elbens dobbelte Bredder ligger en Række af Huse og Landsbyer: mod Østen og Vesten taber Floden sig for Øiet i den fierne Horizont. Midt i Strømmen hæver en lille Øe sig med et Castel paa, Hannover tilhørende. Værtshuset paa Elbens Bredde — hvad Beværtning angaaer, jammerligt — anmeldede os Georgs Herredømme ved en Mængde paa Døren fæstede Forordninger, der mestendeels angik franske Emigranter, hvilke ingen Hs. Maiestats Undersaat tillodes enten at huse eller hæle. Ogsaa det gule GR paa Postillionernes røde Ermer sagde os, at her var brittisk Land. To Timer varede det, inden vor kahytførende Rustvogn blev færdig fra denne Station. Endelig rullede vi da, med sex vælige Heste for Maskinen, ud ad Lüneborger Veien. Heden tager her strax sin Begyndelse, og vedvarer, sielden afbrudt ved usle Flekker og vidtstrøede Landsbyer, lige indtil Brunsvig, 19 Mile. Dette Stykke var os det eneste ubehagelige paa hele Reisen. Det svage Liv, som Sommeren maaskee meddeler disse Ørken, havde Vinteren forandret til total Død. At imidlertid den menneskelige Flid kunde omskabe ogsaa disse Udørken til en befolket Slette, vise de Landsbyer, man hist og her treffer ude i dette Lynghav, og de Marker og de smaae Skov-Plantager, som omgive disse. Imellem de Flekker, som man s. 18 paa denne Vei kommer igiennem, udmærker sig Staden Lüneborg, 4 Mile fra Elben.

2

Vi reiste uafbrudt Nat og Dag. Engang veltede vi: det var strax ved den første Station. En anden Gang fore vi vild: det var midt ude i Heden. I de Kroer, hvor vi kom om Natten, fandt vi allevegne Fragtvogns-Førere liggende omkring paa Gulvet. Efter 3 Nætters Vaagen og Reisen kom vi endelig til — Brunsvig.

Brunsvig er en temmelig stor Bye, omgivet med en høi Vold. Dens Gader ere brede og vel anlagte; men Husene ere gamle, forfaldne og smagløse. Armod, Livløshed og Melancholie staae allevegne maled. Endeel stinkende Eanaler giennemskiære Byen og forbærve selv om Vinteren Luften ved deres giftige Uddunstninger. Omkring Slottet, hvor Hertugen boer, gaaer en saadan Canal, og besvangrer dets Atmosfære med saare mephitiske Particler. Kirkerne see saa sorte og fæle ud, at man maae reddes for at gaae ind i dem. Vi vare her for kort Tid til at kunne bese Carolinum og Naturaliecabinetet. Byen er i Besiddelse af to berømte Mænd, Eschenburg og Campe. Vi havde ønsket at have gjort Bekiendtskab med dem begge; men Eschenburg var, da vi meldte os, ikke hiemme, og Campe var vaa Landet. Campe har nu ikke noget Pædagogium. Til Brunsvig blev han for nogen Tid siden kaldet tilligemed Trapp af Hertugen, for at organisere en ny Skoleindretning; men Geistligheden og Landstænderne satte sig imod Udførelsen, og — Planen gik overstyr. Nu har altsaa Campe og Trapp intet at bestille. Den første har derfor i Brunsvig etableret en Boghandling, og er for nærværende Tid sysselsat med et Supplement til Adelungs tydske Lexicon.

Efterar have taget Affkeed med vor Vært — en Jøde, som lod sig jødisk betale — fore vi følgende Dags Morgen i en Chaise, hvis bagerste Hiul dannede en Rhombus med s. 19de forreste, ud af Brunsvig, for at gaae til Helmstedt. Denne Reise er 5 Mile. Veien er heel igiennem interessant. Marker, Skovplantager og smukke Landsbyer afvexle bestandig. Fire Mile fra Brunsvig ligger Lutter am Baremberg, et Sted, som den danske Historie ikke mindes med Glæde. K\$\$\$@nigslutter er nu en ussel forfalden Flekke, hvis anseelige

Domkirke synes at vidne om dens fordums Flor. Tæt ved Byen ligger en Plantage af Morbærtræer.

Mod Aften kom vi til Helmstedt, og gik strax hen til — ja, hvem vi især søgte her, begriber du let? — den ligesaa elskværdige, som fortiente Hencke. Skal jeg beskrive dig ham? Han er temmelig høi af Statur: hans Ansigtstræk røbe Reelitet, Mandighed og nogen Diervhed: hans Øie Tænksomhed og Anstrængelse: han har intet Anstrøg af helligt Væsen: han taler ikke meget, men bestemt og ofte satirisk: han er en Elsker af grundig Lærdom, og — lidt uvenskabelig mod den critiske Skoles nye Former, hvis Nytte han troer endnu er meget uafgiort: han har begyndt at lægge sig efter det danske Sprog. Hos Hertugen af Brunsvig staaer Hencke i stor Agt. Det var efter hiins Vink han begyndte sin Eusebia, for igiennem den at forberede Gemytterne til en Reformation i Liturgien. Om Religions-Edicterne i Preussen, deres Oprindelse og Følger meddeelte han os mange interessante, men sørgelige Efterretninger. Den sidste Deel af hans Kirkehistorie tør vi nok ikke vente saa hastig endnu; thi da han har indseet, at dette Værk allerede er bleven for vidtløftigt til en Haandbog, saa arbejder han paa et latinsk Compendium deraf. Han eier et udsøgt Bibliothek af henved 6000 Bind, hvoraf de fleste høre til Kirkehistorien, især den ældre. Hans Kone er en Datter af Dr. Carpzwow der i Byen, en jevn og simpel Kone, Moder til to Dreng og to Piger.

2*

s. 20 Hencke bød os følgende Middag til Bords, og vi hørte den Dag to Forelæsninger af ham; den ene over Kirkehistorien, den anden over Exegetiken. I Kirkehistorien foredrog han just Forfølgelsesernes Historie og tog deraf Anledning til en meget underholdende Excursion over den skadelige Indflydelse, som den urigtige Behandlingsmaade af dette Æmne og den hele Martyrologie har havt paa den jordiske Lyksalighed, paa Moralen og Konstsmagen, og endte i Anledning af det sidste med det Ønske, at de fæte Sæner af Christi og Martyrernes Lidelser, som man allevegne seer i de Christnes Kirker, fra hvilke et uvant Øie vilde vende sig bort med Gysen, maatte forandres til saadanne, der, passende til en finere Smag, kunde sysselsætte Indbildningskraften paa en behageligere og høitideligere Maade. Henckes Skarpsind røber sig i at opdage og udlede nye og interessante Synspunkter. Han havde omtrent 30 Tilhørere. I Exegesen hørte vi ham over Apostl. Giern. I 2 Cap. — Ligesom stolte af deres Lærer, spurgte nogle af vore Sidemænd os med betydende Mine: „Wie gefällt Ihnen unser Hencke?“

Den forekommende Godhed, hvormed Hencke har behandlet os, skylde vi for en stor Deel Pros. M\$\$\$nters Anbefalelse.

Bruns, Wiedeburg, Bischoff, Beireis ere Navne, som Du kiender. Til Prof. Bischoff, som med særdeles Høflighed modtog os, aabnede ligeledes en Adresse fra hans Ven Münster os Adgangen. Han førte os til Wiedeburg og Beireis. Den første er, som Du veed, Philolog, Forstander for et philologisk-pædagogisk Seminarium og Udgiver af et philologisch-pädagogisches Magazin, i hvis tredie Binds første Stykke man finder Beskivelsen over det Institut, han bestyrer. Med usigelig megen Fornøielse tilbragte vi et Par Timer hos Hofraad Beireis, en gammel ugift Professor i Medicinen her, hvis Rygte er lige stort som Læge, Chemist, Philolog s. 21 og Antiquar. Hans Natur-, Konst- og Old-Siieldenheder vurderes for omtrent 200000 Rdlr. De bestaae af: 1) en Samling af alle Naturens 3 Riger, hvoriblandt og herlige Stykker af Mineralier fra Amerika og Sibirien: et Cabinet af udstoppede Fugle, fireføddede Dyr, Fiske, Amphibier i Viinspirit, Infecter og siieldne Conchylier. 2) Et stort Cabinet af anatomiske Præparater af alle det menneskelige Legems Dele, selv saadanne, som neppe ere at see for det ubevæbnede Øie, hvilke for det meste have tilhørt den berømte Anatomiker Lieberk\$\$\$hn. Ethvert fiint Præparat har sit eget dertil forfærdigede Microscop. 3) Et Myntcabinet, der giemmer de ældste Mynter, man kjender, og, især i den romerske Samling, er temmelig fuldstændigt. 4) En stor Samling af fysikalske, matematiske, chirurgiske, optiske, mekaniske og astronomiske Instrumenter. Adskillige af Otto Guerikes physiske Instrumenter findes her, og blandt andre ogsaa hans Luftpompe, som er meget simpel og ubekvem. 5) Adskillige Maskinerier, Automater og andre Konst -Stykker. 6) En Samling af Malerier og Robberstykker. — Beireis har, efter et Sigende, Commissionærer overalt i Europa, som paa Auctioner kiøbe ind til ham de kostbareste Siieldenheder. Han har paa egen Regning holdt Folk til at grave i Herculanium, og er derved kommen i Besiddelse af 2 siieldne græske Mynter. Enhver af hans Commissionærer har 3 til 4000 Rdl. imellem Hænder. Naar han behøver Penge, sender han Guldstænger til Mynten, og lader sig slaae Louisdorer. Hos dem, der nu ikke kunne begribe, hvorfra han faaer det meget Guld, passerer han for en Adept. Dette er især i Helmstedt og den omliggende Egn. Guldmagieriet ligger deri, at Beireis forstaaer paa en god Maade at lave — Karmin. Uagtet han er over 70 Aar gammel, er han dog saa rask, sagde han, at han undertiden holder 13 s. 22 Timers Forelæsninger om Dagen over Medicinens, Naturhistoriens, Chemiens og Antiquiteternes forskiellige Grene, ofte efterat have tilbragt hele Natten paa Tilbagerejser fra Patienter. Han har saa megen Styrke, at han ene er istand til at pompe en heel Deel mere Lust ind i et Kar, naar 6 af hans Tilhørere forgieves prøve derpaa. Han har næsten intet skrevet, uden nogle Programmer, for — som han siger — ikke at vorde nødt til at fremstille ukyndige og selvkloge Recensentere i deres Nøgenhed og saaledes ærgre dem ihiel. — Anførte af Bischoff fandt vi ham meget villig til at vise os sine Skatte. Men det var allerede Aften, og Tiden kunde ei strække til at see det altsammen. Han gav os altsaa Valget imellem Mynt, Maskine-, Præparat- og Malerie- Samlingen. Vi valgte det første, og underholdt os i 2 fulde Timer med at giennemgaae Rækken af de græske og romerske Mynter, hvis tidligste og seneste Epoker ligne hinanden i Raahed og Smagløshed, medens de blomstrende Tidsaldere opvise Mesterstykker af Konst. Af de øvrige Nationers Mynter giennemløb vi blot de nordiske, hvis ældre

Perioder ikke vare meget fuldstændige. Blot Massaen af Guldmynterne, som han eier, vurderte han til 4000 Rdlr. — Flygtigen besaa vi tilsidst nogle af hans bedste Malerier, meest af den italienske Skole. — Vi forlode ham med ligesaa megen Glæde over de lærerige Timer, vi havde tilbragt hos ham, som Misfornøjelse over ikke at have havt Leilighed til ogsaa at bese hans Samling af Præparater og hans physiske Apparat.

Pros. Bruns, den berømte Critiker, var saa høflig at følge os paa Universitets-Bibliotheket, der er placeret i en Bygning, som vi hos os vilde kalde Studii-Gaarden, og har blot 25000 Bind, foruden 600 Haandskrifter.

Universitetet har omtrent 160 Studerende, næsten alle fra det Brunsvigske. De ere i Almindelighed meget sædelige, s. 23 og tillige flittige, især om Vinteren; thi om Sommeren lokker Egnens Skiønhed og et nærliggende Bad mange bort fra Forelæsningerne. En Plan er i Giære at forflytte Universitetet til Brunsvig, forene Bibliotheket med det Wolfenbüttelske og Carolinets og supplere, hvad der i dem alle tre maatte mangle af den nyere Litteratur, med et Pengebidrag af Hertugen. Byen Helmstedt seer naturligviis denne Forandring meget ugiærne. Hvorvidt det lærde Væsen derved vilde vinde eller tabe, veed jeg ikke; men vist er det, at ingensteds har jeg seet de Ni bøe saa slet, som i Helmstedt. Forestil Dig en ussel Flekke, ligesom kastet hen paa Siden af en Bakke, hvor sorte, skrøbelige, smagløse Huse nikke ad hinanden, hvor daleformige Gader giemme i deres concave Skiød Amalgamationer, der ere Lugtesandsen ligesaa uvelkomne, som de støde See-Organerne, kort sagt: en Bye, hvor Muserne kun i yderste Nød synes at have kunnet opslaae deres Bopæl, og — Du seer Helmstedt. Ingen Under, at Pieriderne paa saadant Sted ikke kunne hindre Naturens Yndigheder fra at trække deres Fostersønner til sig, naar Sommeren klæder de omliggende skønne Egne i fortryllende Pragt.

Over Dogmatiken holdes her ved Universitetet for nærværende Tid ingen Forelæsning af Mangel paa — Tilhørere. Her er et theologisk Seminarium, i hvilket 12 af de flittigste Candidater forberede sig nærmere til deres Bestemmelse ved rhetoriske Øvelser o. s. v. Hencke bemærkede, at de Prækener, som man holdt over selvvalgte Texter — og disse maae først giennemsees af ham — mesteudeels gik ud paa Taalmodighed i Lidelser, Trøst i Gienvordigheder o. s. v., hvilket havde foranlediget ham til at erindre de unge Theologer om, at de ikke altid bør forudsætte et bedrøvet eller ulykkeligt Auditorium. Vor Marezoll har her faaet Doctor-Værdigheden i Theologien.

s. 24 Vi toge Veien herfra tilbage igiennem Brunsvig til Wolfenbüttel, den Bye, som minder os om Fragmenter og Lessing. En Allee, hvor Løv- og Naale-Træer venskabelig afvexle med hinanden, gaaer i Strækning af een Miil fra Brunsvig til Wolfenbüttel. Denne Stad er indpakket i saa mange Volde, at jeg troer den kunde gjøre Theben Rangen stridig, naar det gjaaldt om Portenes Antal; og sandt at sige, er den hele Bye ikke den halve Stads værd. Hvad jeg har sagt om Brunsvig, gjelder og om Wolfenbüttel, paa det nær, at den sidste Stad er mindre, men har endnu bredere Gader.

Fra Hencke havde vi faaet Adresser til Pædagogen Trapp og Bibliothekaren Hofraad Lange. Lauge var saa høflig at lade os see Bibliotheket under en Betients Veiledning. Bygningen, hvori det staaer, er indrettet for det alene: den udgjør en eneste rund Sal, afdeelt i to høie Etager. Denne runde Bygning bærer en Kuppel, og vilde tage sig godt ud, om den var noget oppyntet, og ikke stod imellem et sort Tøihuus og et raaddent Slot. Den store Massa af Bøger, som ved Tilkiøb eller Donationer af hele Bogsamlinger er bragt sammen, har ligesaa store og sieldne Skatte i den ældre Litteratur, som den er ufuldstændig i den nyere; og hvad Under, naar Bibliotheket har ikkun 200 Rdlr. aarlig til nye Bøgers Indkiøb? Derfor ere næsten alle store Værker af den yngre Litteratur ucomplete, fordi man ei har kunnet anskaffe Fortsættelserne. Det halve Bibliothek er ordnet ester Indholdet af Lange, det andet halve efter — Nummere. Af de mange Haaudskrifter ere de vigtigste benyttede. Man har 5000 Bibler i forskiellige Sprog og Udgaver.

Paa en grøn Plads uden for Bibliotheket har nogle Velyndere af Lessing hædret hans Minde ved et lidet Marmor-Monument, hvorpaa hans Brystbillede er anbragt i Basrelief. I Nærheden heraf er Slottet, et gammelt s. 25 falddefærdigt Skrog, som man ganske har ladet skiøtte sig selv, efter at Hoffet for over 40 Aar siden flyttede til Brunsvig. Da jeg var i Wolfenbüttel, fandt en Mængde Excomler, Vicomter, Marqvier og Marechaller Lye der, men nu ere de for deres Canailleries Skyld jagne bort.

Assessor Schmidt - Phiseldecks Fader boer her. Han er bekjendt som Historiker.

Brændet maae være dyrt i Wolfenbüttel, thi paa Regningen, som vor Vært ved vor Afreise leverede os, var das Einheits*en alene, og det blot for een Dag, vi opholdt os, beregnet til 2 Rdlr. Til G\$@\$tingen er herfra 10 Mile. En Chaise, som vi havde leiet, førte os om Aftenen til Seesen, en Flekke midtvejs mellem Wolfenbüttel og Göttingen. Halvanden Miil Sønden for Wolfenbüttel gaaer Sletten paa eengang over til Bierge, der høre til Kiæden af Harz, og Veien bliver langt behageligere. Vi mødte adskillige brunsvigske Soldater, blomstrende af Ungdom og landlig Uskyldighed. „Hvor skat disse hen?“ — spurgte jeg vor Kudsk. — „Til Amerika“ — svarede han med kold Ligegyldighed. „For at slagtes“ — lagde jeg til med Harme.

Mellem Seesen og Göttingen ligger Flokken Nordheim. Et Par Herrer med store Hatte, korte Trøier og lange Buxer, hvis Diversitet fra Støvlerne en Overklædning af Snavs gjorde usynlig for Øiet, gav os her en preliminær Idee om de Göttingske Burscher. Langsomt rullede vi frem: tre Heste slæbte os med Nød

igiennem Skove og Moradser, som vilde have været ganske ufremkommelige, om een Nats Frost var paakommen. Jo nærmere Göttingen blev mig, desto mere sysselsatte den min Indbildningskraft; og Mørket, som omhyllede mig, gav denne et stærkere og høitideligere Sving. Med et Slags hellig Ærbødighed traadde jeg ind s. 26 i denne ærværdige Minervæ Stad. Jeg syntes at see Muserne i deres skiønneste Høitibssærd, og i de Rækker af Laterner, hvis straalende Skin gjorde saa behageligt et Indtryk paa mit Øie, i det jeg foer frem ad den smukke brede Weender-Gade, troede jeg at gienkiende Symbolet paa det Lys, i hvis velgiørende Ubflydning jeg selv nu haabede at tage Deel. Postillionen holdt, og vor Reise var endt. For nogle Maaneber bliver Göttingen vort faste Opholbssted, paa nogle Digressioner nær, som vi agte at gjøre i Sachsen, paa Harz og til Pymont. Om Planck, Eichhorn, Heine, Gatterer, Blumenbach, Lichtenberg og Tyhsen, om Bibliothek og Forelæsninger, em Grever og petite canaille, om Svenske og Russer, Polakker og Ungarer, Engellændere og ans dem Reich, om Renommister og Incrojabler — en anden Gang.